

no vojno v delu abstrakcij Kandinskega, ko je slikar npr. Kompozicijo VI in Kompozicijo VII sprva poimenoval Diluvij in poudaril črno barvo s tragično atmosfero. Med vojno se je vrnil v Rusijo in potlej dela (1918) pri Ljudskem komisariatu, odgovoren za slikarstvo. Dve sliki iz 1919/20 z motivoma dveh predelov Moskve sta v figurativni ekspresiji prej presenečenje kot pa odstop od abstrakcije. Nekako v tem času in kasneje pa se pri Kandinskem kaže tudi vpliv konstruktivistov, Tatlina, Lisickega idr., vendar pa ta del slikarstva ni zastopan na razstavi.

Beneška razstava nam je prikazala Kandinskega v odločilnih letih slikar-

skega iskanja in teoretične ter praktične potrditve prelomnega pomena v slikarstvu (likovni umetnosti), ki ne pomeni cenzuro le za Kandinskega. Obiskovalcu se bo nehote utrnila primerjava s tistim, kar dokaj podobno hrani münchenski Lenbachhaus, posvečen Modrim jezdecem. Na rob beneški razstavi v Museo Correr pa je treba zapisati, da je bila postavitev del Kandinskega neustrezna, težko pregledna, preutesnjena, da bi si tudi kak provincialen muzej ne smel privoščiti take zanikrnosti. Študijski katalog pa je strnil vse bistveno, hkrati z dokumentacijo.

Igor Gedrih

ZADRAVČEVI ELEMENTI SLOVENSKE MODERNE KNJIŽEVNOSTI

Dosedanjemu plodnemu delu Franca Zadravca je treba prišteti »Elemente slovenske moderne književnosti« kot eno tistih studioznih slovenik, ki po svojem posegu sežejo v bistvena vprašanja novejšje književnosti in izzivajo bralčev soodnos. Gre za zajetno delo z različnega literarnega območja, pa prav tako za različno usmerjenost avtorja v širino in globino raziskovanja, kar bi spričo narave metodološkega pristopa, spoznavne vrednosti in idejne podlage zaslužilo precej več kot obrišen prikaz: gotovo so »Elementi slovenske moderne književnosti« studiozni dosežek, ki ga ni mogoče obiti in terja še drugačen, analitičen prijem, ki lahko razgrne tiste podrobnosti, tudi polemične prvine, ki jih vsaka obrisna podoba nehote zabriše.

Najprej se je treba vsaj orisno pomuditi pri pojmu modernosti v književnosti oziroma o modernem, kot to pojmuje avtor. Da avtor ni imel pomembne namere, da bi literarnoteoretično in aplikativno razložil pojmovni zaris modernega, priča dejstvo, da se

je pomudil ob tem vprašanju na koncu v Pripisu, ko pove, da z izrazom označuje vsebinsko in oblikovno aktualno, trajnejše vrednosti, kar človeka subjektivno in objektivno osvobaja; vendar pa v modernem zarisu nista navzoča le impresija in simbol, pač pa tudi tisto, po F. Zadravcu pojmovano literarno območje po novi romantiki, ki lahko ima podlago v določenem predelu ekspresionizma ali pa socialnega realizma, navajajoč, da o modernosti in provincialnosti ne odločata snov, dogajalni prostor, pač pa le način, kako je pisatelj spregovoril o človeku in kaj je znal povedati. Z zavestno odtegnitvijo od posebnih literarnoteoretičnih razlag modernega je avtor tako z različnim namenom in izvorom zaobjel tri širše komplekse literature: nekatera bistvena vprašanja slovenske moderne ali nove romantike, simptomatična vprašanja nekaterih ekspresionistov od Kosovela (ki seveda ni le to!), Jarca in do Gruma, tretji razdelek pa govori o vplivu oktobrske revolucije na slovensko literaturo, na poglede slovenskih marksistov na besedno umetnost, o teoriji in kritiki Josipa Vidmarja ter o nekaterih vprašanjih pri delih slovenskih socialnih

realistov. K temu je treba pristaviti, da je F. Zdravčev pogled na literaturo izrazito marksističen in je klasičen primer tovrstnega odnosa do literature ter kaže živorodno težnjo avtorja po aktualizaciji nekaterih že obravnavanih vozlišč problemov ali še raje, doslej ne obravnavanih na ta način. Plod njegovega novejšega raziskovanja je sedaj v knjigi strnjen v razvidni podobi.

Če omenimo nekaj najvidnejših razprav iz obsežnega opusa, ni naključno, da se je lotil razpravljaj širokega literarnega kompleksa s »Cankarjevimi pogledi na jezik«. Znotraj tega se je F. Zdravec usmeril v dvojne temeljne žarišč, namreč v raziskavo o besedi in literaturi in pa o jeziku in narodu. Ugotavlja, da je Cankar priznaval le takšen jezik, ki je pomensko jasn in ne zatemi umetniške resnice, zavrača gostobesedje, ugotavlja Cankarjevo nasprotovanje Gottschalovi poetiki in neotomističnemu odnosu do slovstvene besede. Cankar pojmuje umetniško besedo kot nujno, ali pa je ni, soglašal je z muzikalno prvino simbolistične poetike, a ne na rovaš pomenskega jedra besed. Hkrati se je Cankar do dobra zavedal, kaj pomeni pristni narodni jezik, a je do konca življenja vztrajal, da se umetnikova knjiga ne sme ponižati do »narodne umetnosti«, saj se mora vzdigniti do pristne umetnosti. Po eni strani si je svest čarne moči umetniške besede, po drugi strani pa se zaveda, da je komaj za vsako deseto stvar mogoče najti besedo. Zelo važen je etos umetnikove besede; ritem v slogu mu je bitnejši od slovničnih pravil. Cankar je živo občutil ogroženost narodnega jezika, toda nastopil je zoper tisto javnost, ki dopušča razpad besedja na videz in resnico, na frazo in dejstvo. V boju za materinščino ga je vodila obramba za pravice ljudstva (v širšem pomenu), kjer pa je neod-

tuljiva pravica jezik sam po sebi kot integralni del skupne biti.

Ko avtor razpravlja o hrepenju, ugotavlja ta pojav kot stalnico Cankarjevega pisateljstva, toda F. Zdravec presežejo nekdanjo razlago Josipa Vidmarja, ko upošteva hrepenje kot družbeno pogojeno moč in ne le pasivno stanje. Takó je Zdravec v tej luči sledil hrepenjskemu motivu od Hiše Marije Pomočnice, Nine do Kurenta, Lepe Vide in Mojega življenja. Simbolizma v zvezi s Cankarjevo literaturo se je avtor lotil iz spoznanja, da slovenski simbolizem nasploh ne izvira iz opredeljene estetike simbolizma, ampak da gre za heterogen ustvarjalni pojav, Cankarjevi simboli pa zaokrožajo tematske skupine: eksistencialne, socialne in narodno, pa o umetniku in umetništvu. Cankar se mu razodeva kot empiričen, mimetičen simbolist. Pri Murnovi impresionistični liriki se je avtor pomudil tudi pri biografskih in miselnih potezah Murna, trenutek in vtis pa sta jedro Murnovih različnih nians razpoloženj, a se v njih prikrija osamljenost, pa eksistenčna stiska. Ko govori o kritičnem in verzem ustroju Murnove pesmi, ugotavlja kratkost pesmi kot oblikovno načelo ter tektoniko kompozicije, različnost metrične oziroma ritmične osnove. Pri impresionizmu in simbolizmu v Župančičevi liriki in drami je avtor spoznal, da so Župančičeve impresije odsev življenjskosti in estetske polnosti, zavrača sanje in hoče biti trdno spojen z življenjem; Župančičeva navezava na simbolizem pa nima prizvoka pri vzdignjene, eterične metafizike po zahodnem vzorcu, saj hoče služiti življenju, simboli so mimetični. Posebno razlago s primeri dobi razsežnost Svobode kot temeljni motiv Župančičeve lirike. Slovenski verz med 1895 in 1920 se pri različnih poetih razodeva predvsem kot skupna poteza: zavesten odklon od klasicistične in toge formalistične metrike in usmeri-

tev v svoboden verz in ritmično osnovo; kajpada je razkorak med novo romantiko in ekspresionizmom možno razlikovati zlasti po muzikalnem pojmovanju enih in drugih.

Ko Zdravec razpravlja o »Kosovelovi umetniški zavesti in praksi«, si za izhodišče postavi Kosovelovo pojmovanje, ki hkrati svari pred ideologizirajočo estetiko in se odvrča od gole literarnosti, ki ni povezana z življenjem. Iz avtentičnega doživetja vodi Kosovela želja po lepoti kot izraz življenjske upravičenosti, pri tem pa avtor ugotavlja dvoje nasproti si stoječih pojmovanj iz tedanjega časa: lepota kot večna (Ocvirk), nasproti relativizmu lepote, ki je pogojena z razvojem civilizacije in kulture (Kosovel); Zdravec ugotavlja tudi navidezno nasprotje pri Kosovelovem pojmovanju in nadalje, da v novi umetnosti ne gre iskati oblike, ampak človeka. Tehnika ni bila pesniku sama sebi namen, kar najbolje pride do veljave pri prefinjenem občutju barv kontrastov, tudi pri kakofoniji. Ko Zdravec govori o »ekspresionistični liriki«, sledi glavnim motivom in položajem lirskega subjekta, čim abstraktnjeje je občutje pri posameznih pesnikih, tem bolj je avtorju oddaljena privzdigljenost od obteženega, konkretnega sveta, tuja mu je poduhovljenost, ki teži k abstraktnosti. Disharmonija, značilna ekspresionistična spremljevalka, je lahko različne valence. Tako motivi ljubezni kot smrti, »borivca z bogom«, na katastrofalne osamljenosti, orfičnega in socialnega preročenja imajo različne glasnike in odtenke, o vsem bi pri vsaki nadrobni kritiki veljalo precej širše spregovoriti. Avtor je posvetil stilu in jeziku, metaforiki, veljavna tipološka dognanja. Pri raziskovanju ekspresionizma je avtorja bržčas vodila prej zavzeta akribija kot afiniteta, kot je nasploh značilna aktualistična tendenca. Zanimiva in bogatega gradiva je študijozna primerjava o raz-

ličnem poetološkem pojmovanju pri Gradniku in pri Kosovelu. Zaokroženo je prikazal »Dramske pesnitve Mirana Jarca«, pri čemer je razumljivo, da je izpustil rokopisno, začetniško dramsko delo in se osredotočil na bistvo pri objavljenih besedilih ter osvetlil navzkrižja miselnih vprašanj in iskanj v vsej disharmoničnosti tedanjega dojetja pisatelja. Osrednjega pomena je tudi prikaz Grumove dramatike, s posebnim in razumljivim poudarkom na »Dogodku v mestu Gogi«.

Ko Zdravec prikaže vplive oktobrske revolucije na slovensko literaturo v vseh zvrsteh, loči predvsem dva časovna vala, in sicer do 1921 ter do 1929, prične s polarizacijo nazorov in pri Župančiču ter Cankarju ostane pri domnevi, medtem ko je pri drugih književnikih opredeljeno jasen. Avtor je pri periodiki dal priznanje tržaškemu Delu in Učiteljskemu listu, profilirano je vključena B. Kreftova Književnost. Po prikazu izrazitih primerov iz pesništva, proze, dramatike, je osvetlil teoretične pobude in idejna nasprotja. Pri »pogledih slovenskih marksistov na besedno umetnost« do 1941. je upošteval VI. Martalanca, B. Krefta kot glavna predstavnika v dvajsetih letih, v tridesetih pa je kot glavne marksiste predstavil Dušana Kermaunerja, Edvarda Kardelja, Borisa Zihlerla in Borisa Kidriča. Avtor ni zaobšel spora na knjižni levici. Širše je prikazal »Zihlerlove poglede na literarno umetnost« ter »Literarnega teoretika in kritika Josipa Vidmarja.« »Razgledi po Kranjčevem romanopisju do 1940« so plod širokega, dolgoletnega spremljanja pisateljavanja Miška Kranjca, avtor se je osredotočil na analizo ženskih likov v romanih in na kompozicijo in pripovedne značilnosti, kamor sodijo Kranjčev lirizem, poročanje, epski prizori, razpoloženske refleksije in ne nazadnje o naravi realizma. Študijozna obdelava del Cirila Kosmača, Prežihovega Voranca, Vla-

dimira Kralja, Bena Župančiča sega v nekatera bistvena osredja pisateljevih sporočil, seveda pa ni imel namena celovito razpravljati o celotnem delu. Značilno je tudi avtorjevo razmišljanje o »Slovstvu v času NOB kot periodizacijsko vprašanje«, ob koncu pa ilustrativno spregovori o »Receptiji slovanskih, romanskih in germanskih literatur na Slovenskem od 1918 do 1941«. Zajetna knjiga Franca Zadravca je gotovo namenjena zlasti slovenistom, vendar je v svoji odprtosti, gladko berljivem in v razvejanem sporočilu dostopna prav vsakomur, ki so mu blizu slovstvena vprašanja naše moderne klasike. »Elementi slovenske moderne književnosti« so torej kot izziv pred nami. Za preprosto, estetsko opremo in ureditev je poskrbel Franc Mesarič.

I. Gedrih

MISEL O MODERNI UMETNOSTI

(Izbrani eseji in odlomki več avtorjev)

Izbora* prinaša štirinajst esejev in odlomkov o vprašanih moderne umetnosti, njenih začetkih, morebitnem koncu umetnosti sploh, kar je napovedal že Hegel v svoji Estetiki, s čimer je mislil na konec klasične umetnosti.

Uvodoma je objavljen odlomek iz knjige Ernesta Grassija *Teorija o lepem v antiki* iz leta 1962. Grassi ugotavlja, da se je izvršil od Baudelaira naprej obrat od esteticizma, pravzaprav že kar njegova kritika. Ta izvira iz svojevrstne krize oz. izčrpanosti vseh novih možnosti umetnosti. Zato govori Grassi o koncu poezije kot literature, saj ji ne gre več za estetskost v pravem pomenu besede, ampak vse bolj za eksistencialni pomen. Zato se po Grassijevem mnenju

* Misel o moderni umetnosti, Izbrani eseji in odlomki; Izbral, spremno besedo in opombe napisal Janez Vrečko. Prevodil Drago Bajt ..., Mladinska knjiga 1981. Zbirka Kondor, 222 str.

želi človekova transcendenca izražati v delih, ki neposredno sodelujejo v življenjskem dogajanju, s čimer misli na sodobni design in estetizacijo vsega, kar nas obdaja.

Hansa Magnusa Enzensbergerja spoznavamo v zadnjem času vse bolj tudi kot esejista in literarnega teoretika. V pričujočem izboru je objavljen esej *Svetovni jezik moderne poezije*. Enzensberger s pojmom »moderna poezija« misli na poezijo po Baudelairu, Whitmanu, Mallarméju in Rimbaudu. Leta 1900 za Enzensbergerja pomeni prelomnico, saj se začnajo gibanja kot so futurizem, dadaizem, nadrealizem. . . Ta gibanja ostro zavrača, posebej še neoavantgarde po drugi svetovni vojni zaradi potrošniškega namena in manipuliranja. Za prihodnost moderne poezije pa pravi, da je v rokah tistih, ki jo pišejo. S tem pušča odprte vse možnosti.

Avtor tretjega besedila v Kondorjevi knjigi je Dieter Jähning. V razpravi z naslovom *Hegel in teza o »izgubi središča«* primerja nekatere Sedlmayrjeve in Heglove aspekte. Jähning ugotavlja, da so si v marsičem nasprotni, vendar ustrezata Sedlmayrjevi tezi o izgubi središča in simbolnem (simptomatičnem) odnosu med umetnostjo in časom Heglovi o preteklosti umetnosti oz. čutenem svetenju ideje. Vse to pa je Jähningu dovolj močna opora za trditev, da je položaj umetnosti, ki ga je le-ta imela v preteklosti, od 19. stol. naprej vse bolj prevzemala znanost in tehnika.

Hansa Georga Gadamerja zanima vprašanje *umetnosti in posnemanja*. Izhaja s stališča, da je pojem mimesis v Aristotelovem smislu za določitev bistva umetnosti preozek, podobno pa tudi pojma izraz in znakovni jezik. Zato poišče ustrezen pojem pri Pitagori oz. pitagorejcih. Ti so učili, da so stvari posnemanja (mimesis), posneta so števila in razmerja med njimi. Izražajo svojevrstno urejenost, ki je značilnost celotnega sveta. Po Gadamerju teži vsa